

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК: 330.1:338.5

ГАРЯГА Л. О.,
КОЛОДІЙ С. Ю.,
РУДЕНКО М. В.

Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»

ВПЛИВ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СЕКТОРІВ
ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

У статті досліджено вплив трансакційних витрат на трансформацію секторів економіки країни. Виявлено, що синергетичний ефект взаємодії фінансового та реального секторів економіки у результаті трансформацій має різні варіанти його прояву: чистий (прямий) та непрямий, за умов дотримання критеріїв одночасного зростання основних показників розвитку фінансового та реального секторів економіки, зниження трансакційних витрат і покращення якості інституціонального середовища. Окреслено основні взаємозв'язки між критеріями та індикаторами визначення синергетичного ефекту під час трансформації секторів економіки країни, який включає як показники розвитку секторів, так і глобальні економічні індекси.

Ключові слова: трансакційні витрати, фінансовий сектор, реальний сектор, економіка країни, трансформаційні зміни.

GARYAGA L.,
KOLODII S.,
RUDENKO M.

Cherkasy Institute SHEE «University of banking»

THE INFLUENCE OF TRANSACTION COSTS ON THE TRANSFORMATION OF
THE ECONOMIC SECTORS OF THE COUNTRY

The impact of transaction costs on the transformation of the sectors of the country's economy is researched in the article. It is revealed that the synergistic effect of the interaction of the financial and real sectors of the economy as a result of transformations is to separate the various variants of its manifestation: pure (direct) and indirect, under conditions to the criteria of simultaneous growth of the main indicators of development of the financial and real sectors of the economy, reduction of transformation transaction costs and improvement of quality institutional environment. The main interrelations between the criteria and indicators for determining the synergetic effect in the transformation of the sectors of the country's economy, which includes both indicators of sector development and global economic indices, are outlined.

Keywords: transaction costs, financial sector, real sector, economy, transformational changes.

Постановка проблеми. Останнім часом з'явилась значна кількість наукових праць з теорії та практики врахування трансакційних витрат. В процесі функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта (на рівні підприємства чи секторів економіки) виникають трансакційні витрати, які значним чином впливають на результативність діяльності та можливості одержання прибутку. Питома вага трансакційних витрат в загальній структурі витрат секторів економіки має тенденцію до зростання внаслідок трансформаційних процесів, що відбуваються як на національному, так і на глобальному рівнях, а також недосконалості ринкових механізмів функціонування. Саме тому існує нагальна необхідність у з'ясуванні впливу трансакційних витрат на окремі сектори економіки з метою пошуку шляхів його оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи концепції трансакційних витрат закладені в працях О. Вільямсона, К. Далманом, Дж. Джоунса, Т. Еггертсона, Р. Коуза, Дж. Коммонса, Д. Норда та багатьох інших. У вітчизняній науці проблематикою виникнення, формування, віднесення та обрахунку трансакційних витрат в розрізі окремих аспектів займалися С. Архієреєв [1], Л. Базалієва, П. Брінь, І. Булеєв [2], О. Євтушенко, Г. Кірейцев, В. Ляшенко, В. Марченко, І. Садовська [3], Т. Скларук [4], М. Шигун, Ж. Юшак [5] та інші. Проте у сучасних умовах прискореного розвитку та глобалізації економічних процесів вплив трансакційних витрат на окремі сектори економіки потребує поглибленого аналізу та визначення критеріїв та основних індикаторів синергетичного ефекту трансформації секторів економіки країни.

Метою статті є дослідження сутності, природи походження та причин виникнення трансакційних витрат, виявлення особливостей їх формування та впливу у процесі трансформації секторів економіки країни.

Виклад основного матеріалу. Важливою теоретичною концепцією нової інституціональної економіки, яка безпосередньо впливає на результативність процесу інституціональних змін, є трансакційні витрати. Трансакційні витрати мають велике значення для оцінки результатів трансформації соціально-

економічної системи, фінансового та реального секторів економіки держави. По-перше, трансакційні витрати завжди супроводжують процес трансформації та потребують додаткового фінансування, а по-друге, їх зниження є одним із важливих індикаторів трансформації.

Вперше дане поняття було введено американським економістом Р. Коузом в роботі, яка вже стала класичною, «Теорія фірми» [6, с. 388]. Спочатку показана їм різноманітність витрат стосувалась тільки ринкових операцій та функціонування фірми.

У зв'язку з цим, трансакційні витрати визначаються:

- витратами на оцінку характеристик товарів і послуг, умов обміну;
- розміром ринку – чи діють особистісні або безособові відносини;
- ефективністю забезпечення виконання контрактів, угод;
- ідеологічними поглядами учасників ринку на навколишній світ, чесність існуючих в ньому правил гри і т.д.

Пізніше, трансакційними витратами стали вважати всі можливі види витрат, що пов'язані з процесом реалізації певних домовленостей незалежно від того, де і яким чином вони здійснюються [2; 7–9]. У розвитку теорії Р. Коуза виділяють трансакційні витрати:

- витрати пошуку інформації – витрати часу і ресурсів на отримання і обробку інформації, втрати від недосконалої інформації;
- витрати ведення переговорів;
- витрати вимірювання;
- витрати по специфікації і захисту прав власності;
- витрати опортуністичної поведінки – втрати, пов'язані з прагненням окремих осіб переслідувати власні інтереси, а не інтереси організації, з якою особа уклала трудову угоду [10, с. 268-269].

З огляду на те, що інституціональне середовище являє собою сукупність формальних і неформальних процедур і норм, головною ціллю імплементації яких є створення зрозумілих «правил гри», спрямованих на зниження рівня невизначеності та трансакційних витрат при прийнятті економічних рішень, трансформація фінансового сектору економіки повинна сприяти майбутньому зниженню трансакційних витрат, як в ньому самому, так й при наявності синергетичних ефектів в інших секторах економіки держави.

Також слід зазначити, що процес інституціональних трансформацій супроводжується масовою заміною інститутів та генерує значний обсяг трансакційних витрат, що мають трансформаційний характер. Тому використовуємо термін трансформаційні трансакційні витрати, які є сукупністю додаткових витрат, характерних для періоду інституціональних трансформацій і пов'язаних з масовою заміною інститутів. Варто відзначити, що трансформація секторів економіки держави повинна відбуватися в умовах мінімізації трансформаційних трансакційних витрат при незмінності сили та швидкості інституціональних змін.

Таким чином, проведення трансформації секторів економіки держави потребує оцінки стану його інституціонального середовища до та після відповідних змін, визначення їх сили та швидкості. Але для виявлення синергетичного ефекту необхідно обов'язково оцінити вплив трансформації фінансового сектору на розвиток реального сектору економіки.

В наш час відсутня єдність думок щодо взаємодії реального та фінансового секторів, одна група науковців доводить конвергенцію секторів, інша – стабільний процес дивергенції. Проте ми вважаємо, що взаємозв'язок між реальним та фінансовим сектором є непорушним, хоча характер взаємовпливу суттєво змінився із розвитком суспільства, науки, технологій, комунікацій [11, с. 27].

Трансформація фінансового сектору економіки держави може створювати синергетичний ефект та впливати на реальний сектор економіки, якщо конкретні зміни, які відбуваються там, позитивно впливають на основні КРІ фінансового та реального сектору економіки та покращують інституціональне середовище розвитку соціально-економічної системи.

Для виявлення синергетичного ефекту при трансформації фінансового та реального секторів економіки доцільно використовувати основні макроекономічні індикатори, якими виступають реальний ВВП та реальна грошова маса. Аналіз динаміки цих показників дозволяє зробити висновок про наявність або відсутність синергетичного ефекту у процесі трансформації реального та фінансового секторів економіки. Але дані трансформації можуть відбуватися одночасно з системними трансформаціями або окремо, тому для виявлення синергетичного ефекту взаємодії фінансового та реального секторів економіки у результаті трансформацій необхідно розділяти різні варіанти його прояву: чистий (прямий) та непрямий.

Чистий (прямий) синергетичний ефект трансформації фінансового сектору економіки країни має місце тоді, коли не відбувається загальної системної трансформації та у результаті конкретних змін його інституціонального середовища відбувається зростання основних КРІ розвитку фінансового та реального секторів економіки держави, при цьому у цей же час не відбувається суттєвих змін в інших секторах. Для його виявлення та оцінки необхідно здійснити наступну послідовність дій:

- виявлення та визначення конкретної зміни або комплексу взаємопов'язаних змін інституціонального середовища, що виступають ознакою трансформації фінансового сектору;
- оцінка характеру та сили зміни за допомогою експертних оцінок і спеціальних індексів (наприклад, iMoPe);

– визначення динаміки основних КРІ розвитку фінансового та реального секторів економіки;
– формулювання висновків щодо наявності або відсутності синергетичного ефекту при трансформації фінансового сектору.

Непрямої синергетичний ефект трансформації фінансового сектору економіки країни може бути виявлений, коли внаслідок відповідних змін інституціонального середовища змінюється якість інститутів, що супроводжують функціонування соціально-економічної системи та/або окремих її секторів. На відміну від показників КРІ розвитку фінансового та реального секторів економіки, оцінка якості інститутів носить суб'єктивний характер, але при цьому вже розроблені та функціонують методики оцінки певних їх характеристик. У такому випадку доцільно використовувати загальні міжнародні індекси, які дозволяють комплексно оцінити якість інститутів з таких позицій (характеристик) як:

- рівень конкурентоспроможності економіки;
- загальний рівень якості бізнес-середовища;
- рівень корупції.

Для оцінки рівня конкурентоспроможності економіки доцільно використовувати індекс глобальної конкурентоспроможності (англ. The Global Competitiveness Index) – глобальне дослідження і супроводжуючий його рейтинг країн світу, який розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму і заснований на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній. Дослідження проводиться з 1979 року і в цей час представляє найповніший комплекс показників конкурентоспроможності у різних країнах світу.

GCI складений з 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло факторів, що впливають на бізнес-клімат у досліджуваних країнах), а на одну третину із загальнодоступних джерел (статистичні дані і результати досліджень, що здійснюються на регулярній основі міжнародними організаціями). Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: 1) якість інститутів; 2) інфраструктура; 3) макроекономічна стабільність; 4) здоров'я і початкова освіта; 5) вища освіта і професійна підготовка; 6) ефективність ринку товарів і послуг; 7) ефективність ринку праці; 8) розвиненість фінансового ринку; 9) рівень технологічного розвитку; 10) розмір внутрішнього ринку; 11) конкурентоспроможність компаній; 12) інноваційний потенціал.

Для оцінки загального рівня якості бізнес-середовища доцільно використовувати індекс легкості ведення бізнесу (англ. Doing Business Index). Він розроблений Світовим банком задля порівняння простоти підприємницької діяльності між країнами світу. Індекс містить десять базових показників: 1) започаткування бізнесу; 2) робота з дозволами на будівництво; 3) отримання електропостачання; 4) реєстрація майна; 5) отримання кредиту; 6) захист прав інвесторів; 7) сплата податків; 8) міжнародна торгівля; 9) забезпечення контрактів; 10) закриття підприємства.

Але, незважаючи на те, що він характеризує стан інституціонального середовища, що впливає на розвиток реального сектору, серед показників є два, які чітко пов'язані саме із фінансовим сектором: процедури отримання кредиту представляють собою міць юридичних прав і глибину кредитної інформації, а захист прав інвесторів – відкритість фінансових показників, відповідальність керівництва та легкість судових позовів від інвесторів.

На відміну від інших індексів, індекс легкості ведення бізнесу засновується лише на вивченні та квантифікації законів, постанов та правил, що стосуються ведення підприємницької діяльності, тобто саме інституціонального середовища, яке впливає на розвиток реального та частково фінансового сектору економіки. Методичні особливості розрахунку рейтингу пов'язані з тим, що не існує єдиної бальної системи оцінки, але всі країни мають своє місце, і чим воно є вищим (ближчим до першого), тим сприятливішим для бізнесу є інституціональне середовище.

Для оцінки рівня корупції доцільно використовувати Індекс сприйняття корупції (англ. Corruption Perceptions Index, CPI) – рейтинг країн, що укладається організацією Transparency International з 1995 року. Країни у рейтингу посідають місця згідно розрахованого показника рівня корупції, при визначенні якого використовується унікальна методика, що базується на суб'єктивних та об'єктивних оцінках підприємців та дослідників або аналітиків. Рейтинг на сьогодні побудований таким чином, що сприйняття корупції у країнах розраховується за шкалою від 0 до 100 балів у бік зменшення рівня корупції. Тобто країни з високим рівнем корупції отримують бали близькі до нуля, а з низьким, відповідно, до ста балів.

Об'єднавши критерії визначення синергетичного ефекту у результаті трансформації фінансового сектору економіки з основними індикаторами побудуємо схему структурно-логічних взаємозв'язків між ними (рис. 1).

Основні взаємозв'язки між критеріями та індикаторами визначення синергетичного ефекту під час трансформації фінансового сектору країни надані нижче:

1) збільшення рівня конкуренції у цілому на рівні національної економіки, так й у межах окремих її секторів; індикатором цього є збільшення значення показника GCI у цілому та за дванадцятьма окремими напрямками;

2) покращення якості бізнес-середовища; індикатором цього є підвищення місця країни у Doing Business Index;

3) зниження рівня корупції. Індикатором цього є зменшення значення показника CPI.

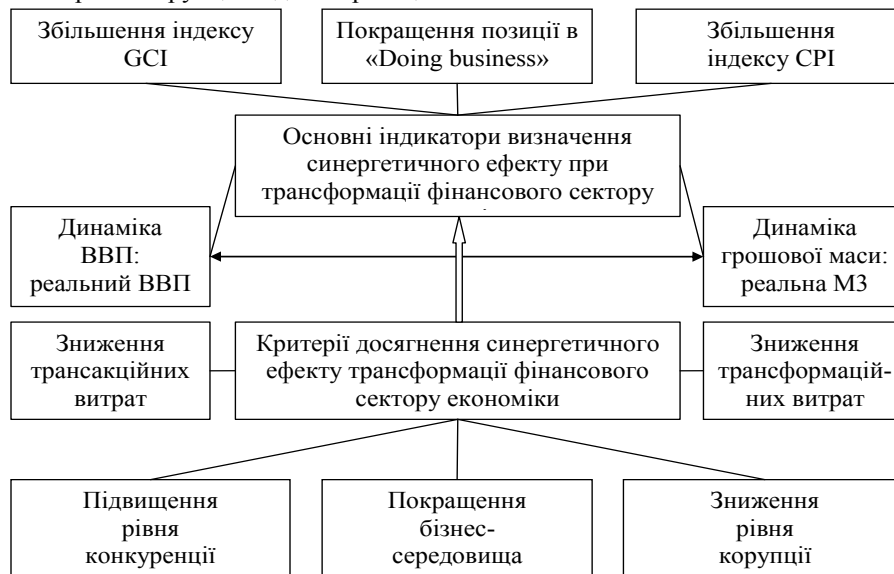

Рис. 1. Схема структурно-логічних взаємозв'язків між критеріями та основними індикаторами визначення синергетичного ефекту трансформації фінансового сектору країни (побудовано авторами)

Висновки. За результатами дослідження впливу трансакційних витрат на трансформацію секторів економіки країни можна зробити наступні висновки:

– окреслення трансформаційних змін у секторах економіки держави вимагає оцінки стану його інституціонального середовища до та після здійснення відповідних змін, проте виявлення синергетичного ефекту потребує обов'язкової оцінки впливу трансформації фінансового сектору на розвиток реального сектору економіки країни;

– синергетичний ефект взаємодії фінансового та реального секторів економіки у результаті трансформації необхідно розділяти різні варіанти його прояву: чистий (прямий) та непрямий, за умов дотримання критеріїв одночасного зростання основних показників розвитку фінансового та реального секторів економіки, зниження трансформаційних трансакційних витрат і покращення якості інституціонального середовища.

– доцільно використовувати комплекс індикаторів синергетичного ефекту при трансформації фінансового сектору економіки країни, який включає як показники розвитку секторів, так і глобальні економічні індекси.

Література

1. Архієреєв С.І. Трансакційні витрати в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.01.01 / С.І. Архієреєв / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – 32 с.
2. Булеев И.П. Управление трансакционными издержками в переходной экономике / И.П. Булеев. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2002. – 154 с.
3. Садовська І. Теорія трансакційних витрат: генеза і сучасність / І. Садовська, Ю. Биховець // Економіст. – 2012. – № 4. – С. 64–66.
4. Склярук Т.В. Дослідження інституціонального середовища, яке впливає на формування трансакційних витрат підприємства / Т.В. Склярук // Науковий вісник НЛТУ. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 222–227.
5. Ющак Ж.М. Трансакційні витрати у вітчизняній обліковій системі: XXI століття – нове уявлення майбутнього / Ж.М. Ющак, С.І. Мельник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2009. – Випуск 1(13). – С. 155–163.
6. Coase R. The Nature of the Firm / R. Coase / *Economica*. – 1936. – November. – S. 386–405.
7. Simon H. Theories of decision making in economics and behavioural science / H. Simon // *American Economic Review*. – 49(3). – S. 253–283.
8. Williamson O. Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications / O. Williamson. – New York : The Free Press. – S. 22–32.
9. Колодій С.Ю. Институциональное регулирование формирования и использования финансовых ресурсов государства в посттрансформационной экономике : монография / С.Ю. Колодій. – Сімферополь : ООО «ДиАйПи», 2011. – 328 с.

10. Ляшенко В.І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути / В.І. Ляшенко. – Донецьк : ДонНТУ, 2006. – 668 с.

11. Руденко М.В. Теоретичні аспекти взаємодії фінансового та реального секторів економіки / М.В. Руденко // Вісник Університету банківської справи. – 2017. – № 1(28). – С. 21–29.

References

1. Arkhiyereyev S.I. Transaktsiyni vytraty v umovakh rynkovoyi transformatsiyi: Avtoref. dys. d-ra ekon. nauk: 08.01.01 / S.I. Arkhiyereyev / Kharkivs'kyi natsional'nyy un-t im. V.N. Karazina. – Kharkiv, 2002. – 32 s.

2. Buleyev I.P. Upravleniye transaktsionnymi izderzhkami v perekhodnoy ekonomike / I.P. Buleyev. – Donetsk: IEP NAN Ukrainy, 2002. – 154 s.

3. Sadovs'ka I., Bykhovets' YU. Teoriya transaktsiynykh vytrat: geneza i suchasnist' / I. Sadovs'ka, YU. Bykhovets' // Ekonomist. – 2012. – № 4. – С. 64–66.

4. Sklyaruk T.V. Doslidzhennya instytutsional'noho seredovyshcha, yake vplyvaye na formuvannya transaktsiynykh vytrat pidpryyemstva / T.V. Sklyaruk // Naukovyy visnyk NLTU. – 2009. – Vyp. 19.9. – С. 222–227.

5. Yushchak ZH.M., Mel'nyk S.I. Transaktsiyni vytraty u vitchyznyaniy oblikoviy systemi: KHKHI stolittya–nove uyavlennya maybutn'oho / ZH.M. Yushchak, S.I. Mel'nyk // Problemy teorii i metodolohiyi bukhhalters'koho obliku, kontrolyu i analizu. – 2009. – Volume 1(13). – С. 155–163.

6. Coase R. The Nature of the Firm / R. Coase / *Economica*. – 1936. – November. – С. 386–405.

7. Simon H. Theories of decision making in economics and behavioural science / H. Simon // *American Economic Review*. – 49(3). – С. 253–283.

8. Williamson O. Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications / O. Williamson. – New York: The Free Press. – С. 22–32.

9. Kolodiy S.YU. Instytutsional'noye regulirovaniye formirovaniya i ispol'zovaniya finansovykh resursov gosudarstva v posttransformatsionnoy ekonomike: monografiya / S.YU. Kolodiy. – Simferopol': OOO «DiAyPi», 2011. – 328 s.

10. Lyashenko V.I. Rehulyuvannya rozvytku ekonomichnykh system: teoriya, rezhymy, instytuty / V.I. Lyashenko. – Donetsk: DonNTU, 2006. – 668 s.

11. Rudenko M.V. Teoretychni aspekty vzayemodiyi finansovoho ta real'noho sektoriv ekonomiky / M.V. Rudenko // *Visnyk Universytetu bankivs'koyi spravy*. – 2017. – № 1(28). – С. 21–29.

Рецензія/Peer review : 05.05.2018

Надрукована/Printed : 05.06.2018

Рецензент: д. е. н., проф. Пантелєєва Н. М.